

СЛАВКО ГОРДИЋ

О ПРОМИСКУИТЕТУ ПОЕТСКОГ И ПРОЗНОГ ГОВОРА

Марџиналије

Као и сваки читалац, неретко застајеш пред питањима раз-
ликовних обележја поезије и прозе. Прве су ти помисли безмало
анегдотске, по којима се прозни исказ упоређује са ходом а поет-
ски с плесом, док те оне друге, мало ученије, подсећају како у про-
зи претеже семантички а у поезији ритмички конститутивни чи-
нилац. У једном дневничком запису из 2016. привукли су ти, тако,
пажњу естетичко-поетички коментари Ласла Блашковића и Бојане
Стојановић Пантовић. Застао си најпре

...пред завршном песмом у Блашковићевој књизи *Прасврщейѿак*,
где се песник – и учено и враголасто – пита: „Поезија или проза?
/ Је ли то лажна раскрсница?” Ласло у својој поетској расправи
даје реч десетини стваралаца и теоретичара који се изјашњавају о
(не)помирљивости поменутих видова израза. Теби пак падају на ум
скорашња критичка штива Бојане Стојановић Пантовић, која на
примерима Павловићеве и Христићеве поезије показује продуктив-
ност нових начина орођавања стиха с прозним говором.

И овог лета, уз толике друге и друкчије обавезе и накане, опет
помишљаш на различите књижевне недоумице и мртвоузлице.
Непосредан повод овим белешкама је недавно прочитан сагласно
интониран коментар тезе Јосифа Бродског по којој је песник изнад
прозног писца будући, наводно, да је то природна хијерархија – јер
песник може да напише неки прозни текст док се прозни писац

ретко усуди да пише поезију. Без жеље и снаге да с нужном методичношћу распредаш вражије плетиво сваковрсних промискуитета епског и лирског, прозног и поетског, па и суво фактографског с књижевноуметничким ставом и словом, на почетку свог недисциплинованог есејизирања на наговештену тему само ћеш подсетити на један свој оглед из *Подсећања и наћовора* (2022) у којем показујеш како су Ћосићеви *Корени* поетски роман бар онолико колико и најава потоњег епског замаху „српског Толстоја” којим је, унеколико неочекивано, првотни заметак једне породичне хронике попримио својства и размере монументалног огледала друштвених и политичких спирала и серпентина у новијој повести Србије. Да нема стриктне поделе рада међу песницима и прозаистима ни вредносне хијерархије међу формама и видовима израза за које се они опредељују, показује на особен начин и чињеница да су у нашој књижевности (по давнашњем Деретићевом запажању) *ћоећски романи* и упадљива и значајна литерарна појава, као и да (по новијим изучавањима Марка Недића) и песници по превасходству неретко пишу романе. Да пак ни обрнут смер – тенденција приближавања стиха прози – није данас ретка оријентација, те би изучавању и разумевању правих и „лажних” раскрсница поезије и прозе ваљало и из овог угла посветити пажњу. И нека ту буде тачка (или звездица) овом скоковитом и задиханом твоме уводу.

*

Прочитавши за сада само три од укупно седам томова Вуксановићевог дневника *Из дана у дан* (Архив Војводине, Нови Сад 2024), издвојићеш из 2039 претежно фактографских записа прегршт оних одломака или тек искрица са изразито поетским белегом које потврђују како се песнички израз и доживљај света не туђе од прозе чак и кад њен жанровски постулат налаже стриктну, па и сиву и суву документарност.

Пре те потраге за лирским светлцајима у надмоћно фактографском окружју ваља, међутим, макар овлашно оцртати простор тог окружја. Тај ћеш задатак поверити тек једној јединој, подужој реченици, налик онима које Миро Вуксановић доследно негује у роману *Точило* (2001) и многим од својих пригодних обраћања, срочених различитим поводима. Том реченицом можеш само навестити смерове и теме Вуксановићевих послова и дана, минулих, текућих и предстојећих, од којих једни врве именима сродника, пријатеља, сарадника и угледника из минулих времена, од којих је аутор неке портретисао и у Матичином *Срћском биоћрафском речнику* (а да „речник личи на свет више од романа”, како би рекао

Едуар Леве, чини се да је и прећутно уверење писца и историчара Вуксановића), док други следи мапу и календар ауторових контаката, сусрета, путовања, књижевних наступа, (ауто)поетичких и политичких коментара, од којих ови други одсликавају мучан атмосферски притисак ситуације у којој једни од њега очекују да србује а други да се црногорчи, да би трећим, рекли бисмо матичним смером овог дневника-реке потекла повест ствараочевих слатких мука са сопственим делом и његовом рецепцијом, *Семољ Ђором* (2000, 2001) и њеним великим одјеком у читалачком и књижевно-критичком свету, пажљивим стилским дорадама *Точила* и смишљањем не мање необичне књиге *Куће ѿворе*, која би читаоца (ево још једне измозгане аналогije) могла подсетити на Пола Остера и његов *Зимски дневник*, чија су тематска окосница двадесетак насеља и станишта у којима је живео.

И – ту смо! Као и у безмало целом његовом опусу, престоно место Вуксановићеве „поетике простора” како у приповедним тако и у нефикционалним штивима управо су насеља и станишта родног краја и, посебно, родне куће у Крњој Јели. Повремени боравац тамо и никад непретргнута сећања на планински завичај – а сећање (*Erinnerung*) је, макар по данас полузаборављеном Емилу Штајгеру, темељни појам „лирског стила”. Гласови, тишине и светлости родног краја, дочарани поетским „интерполацијама” у превасходно документарној прози, показују како „лирски стил” не мора бити туђ састојак ни у изразито прозном говору. Мотив завичаја – упркос скептичним опаскама Сиорана и Адорна, од којих је једном завичај тек *ушћојија срца*, а другом не само да није *игила* већ има у себи и „нешто што је избегнуто” – у Вуксановићевом свету и говору свугда зрачи или ничим неосенченом радошћу или носталгичним жалом. Ти просјаји су најлепша места у његовом дневнику. Са жаљењем за изостављене, наводиш само неколико детаља у којима се хроничар обзнањује као песник. Најпре застајеш над призорима кад је „у високој шуми, буковој, чуо како се вода у реци смеје”, што те наводи на потрагу за сличним местом у Андрићевим *Знаковима ѿред ѿуша*, где чујемо воду која „сама себе пева”, да би потом, на прескок, ослушнуо „глас тишине” који аутор чује у телефонском разговору с драгим му људима из завичаја, где је, како каже другде, при сваком доласку „заплуснут свежином и свим што свежина носи”, посебно се дивећи и радујући светлости – као нигде чистој и прозечној, која удружена с не мање чудесним аудитивним опажајима чини предео јединственим а његову слику „простором среће” (попут сродних стања духа у неких других писаца), ексclamативно дочарану, уз друге сличне поклике, овим двама реченицама из треће књиге:

Нигде нема овакве светлости, ваздуха и воде. И нигде се тако упорно не слуша хук горе и хук вода, заједно.

Макар други и друкчији откуцаји душе и тела – које је по једној дефиницији „часовник садашњости” (П. Валери) – остављали у овом бележењу егзистенције свој неизбежан траг, како то већ бива са ведријим и мрачнијим сновима и несаницама, па и страхом од нестајања и смрти, биће да је ипак *свејлосна визија* завичаја и најјачи и најпостојанији поетски импулс и фермент дневника *Из дана у дан*. Такав твој утисак, дакако, не умањују ни они артистички тренуци текста у којима Вуксановић даје маха својим, опет *поетским*, одступањима од поглавито хроничарског, нефикционалног законика жанра којем се приволео, какав је случај с понеким, махом концизним портретом нечијег књижевног дела. Кад би се морао одлучити за само један пример, онда би то био овај једно-реченички запис о Бошку Петровићу.

Бошко Петровић, последњи можда српски интелектуалац класичног реда, наочит знак Новог Сада и Матице српске у њему, дугогодишњи, писац скулпторски укрштених прстију на рукама, јединствено простран, као песник нежан и шкрт, у жућкастоцрвеним сликама, рујан, есејист који провиђа више уметности појединачно и одједном, замаштан, приповедач и романисијер чије реченице иду као босутске и дунавске реке, лено, вијугаво, матичним путем и рукавцима, с обале на обалу, замодрено, у ритму који се ломи и мења, изненађује и понекад збуњује, увек говорећи исту истину: Бошко Петровић је писац пловних реченица.

*

Поетске валере налазимо и у књизи *Зацїїо је љеїїао љресїїао да кукурїче и друїе колонїсїїичке љрїче* (Академска књига, Нови Сад 2025) Милана Мицића, кога Душан Иванић у поговору представља као „борхесовца, павићевца, пост-постмодернисту”, који „постаје историчар-писац или писац-историчар, неумољиво стварајући судбине јунака у промјенљивим животним околностима”, али и ублажујући „трагичне видике” хумором, иронијом и аутоиронијом, те гротеском, бурлеском и лакрдијом „на народну”.

Тематско-историјски оквир Мицићевих колониистичких прича оцртан је тек негде на средини књиге, у реченици која (и као пролог и као резиме) предочава фактографску преокупацију нашег историчара:

Јектика, масовно умирање деце, неразумевање власти и хладна дистанца околине, и уопште *окрућно сунце колонизације*, нису спречили солунске добровољце из Лике, Херцеговине и Босне да дођу на имање Чекоњића у село В. у Банат, у *обећану земљу белої хлеба*.

Пре застанка над једном друкчијом, сновидном визијом колонизације једног од Мицићевих јунака, пресреће те помисао и питање како ли је то наша књижевност могла, углавном, прећутати ову велику историјску тему, укључујући и „хладну дистанцу околине”, само овлашно наговештену у прози Вељка Петровића (кад приповеда о колонизацији по окончању Великог рата) и у поезији Жарка Васиљевића (кад опева долазак колониста у Војводину после Другог светског рата). Ево тог сна злосрећног а дуговечног Миле Муњаса, коме су сва деца поумирала од јектике, махом већ по рођењу, безимена и некрштена:

Миле лети. Али не лети онако као кад га је бугарска граната дигла на добруцанском фронту. Него лети, лагано, лепо. Неколико метара изнад тла. Гледа: бистру воду потока крај своје куће у Лици, тек израслу стабљику кукуруза у Банату, смеђу добруцанску земљу, дебели снег у Сибиру, топлу воду Жутог кинеског мора, лети дуго, врло дуго тик изнад воде Индијског океана, па онда изнад камењара на Солунском фронту.

Оба наведена фрагмента ће у читаочевом памћењу бити нужно повезана и допуњена низом сродних сижејних појединости „пустоловне судбине колониста-добровољаца распетих између континента колико и између родољубивих снова, заблуда, завичаја и грке отаџбинске (банатске) јаве”, како вели Иванић. Нека овде буде само припоменуто како је у првом фрагменту поменуто „неразумевање власти и хладна дистанца околине” лајтмотивски праћено „мирисом незваних” који су у себи и око себе осећали ослободитици и ујединитељи како на североистоку тако, поготово, и на северозападу нове, југословенске државе, те да у сновидно дочараној мапи и календару одисеје српских добровољаца у другом одломку недостаје Америка, најдраматичнија тема и мета пустоловних странствовања Мицићевих јунака.

Ако је прича израз догађаја, причање је догађај израза. Отуд није пука игра речима Иванићева тврдња о законитој вези „пустоловне судбине колониста-добровољаца” са Мицићевом „великом језичком пустоловином”, прози несвојственим језиком тропа и фигура, игром са актерима приче, „њиховим идентитетом, животним путем, изгледом и стасом”. Велики распон од бритке сатире до

„лирске оазе” (Д. Иванић) Мицић премошћује вербалном маштом која парадоксом и оксимороном мири непомирљиво, као, на пример, у случајевима сложенице „бол-осмех” и синтагме „бујна скромност”, којима дочарава егзистенцијална и душевна противречја својих јунака.

С подједнаком поетском инвенцијом Мицићева проза, макар по твојем утиску, оркестрира и оне *ласне*, неретко карикатурално-хиперболичне, па и урнебесне сцене и сазвучја, као и оне *тихе*, па и болећиве, сатрепетне тренутке у приповедању (и опевању) догађаја и судбина које одлазе у неумитни заборав. Од ових других, получујних и сетнијих, издвајаш само један колективни портрет ослободилаца и ујединитеља и два појединачна, опет концизна.

„Сви они на лицу и телу носили су пеге несреће и рата”, речено је за српске ослободиоце из 1918. Један од њих је био „висок, широких рамена, са благом странпутицом нежности у очима, коју је примећивала једино његова жена”, док је други био и изгледао „претерано жилав и намрштен као да је изгнан из сваке радости”.

Излишно је, ваљда, и напомињати како искази о „пегама несреће и рата”, „благај странпутици нежности у очима” и изгнанству „из сваке радости” имају изразито поетски белег и бивају, уз безброј стилски истородних места, структурно и жанровски равноправан (ако не и надмоћан) елемент у окружју прозног говора.

*

Забележићеш, на крају, и неколико запажања и нагађања посвећених оном на почетку записа поменутом обрнутом смеру „орођавања” прозног и поетског израза или, смелије речено, све уочљивијем растанку стиха с метром, изосилабизмом, римом и другим *йевним* средствима гласовних подударања и повезивања у строфичном и астрофичном песничком говору. Очигледности, дакако, у књижевности лако преваре и ученије прогнозере, па су их тако превариле и пре неколико деценија кад су олако предсказивали залазак везаног стиха, сталних облика и, посебно, кратког стиха, понајпре осмерца и седмерца. Тај залазак, међутим, као да се управо сад догађа – па ти се, са живом свешћу о ризику овакве прогнозе – у овом часу чини како нас у годинама које долазе очекује упадљив узмак поезије везаног стиха, чији би, можда, последњи витезови били Ненад Грујичић, Драган Хамовић, Верољуб Вукашиновић и Бошко Сувајџић.

Уплив прозног (и есејистичког) тона и језика у савременој српској поезији – чији је стих неретко тек типографски знак препознавања – нема аксиолошких импликација. Костимирани као

песма, може и кратка прича, концизна рефлексја или тек „крхотина, прах језика и света” (Чарлс Симић) домаћити неспоран естетски ниво, као што се оваквим записима може догодити и удес слова по води. Питање на које немаш одговора гласи који је дубљи или виши смисао прерушавања прозе у стихове. У страху од погрешног одговора, прибегавах нагађању није ли стих оставштина прошлости – те га ново доба, да му није завештан, не би ни измислило, како претпоставља Валери, ако се добро сећаш. Пада ти на ум и помисао да је стих, поготово данас и у нас, понајпре *сиџнал* да је оно што читамо поезија, макар аутор био или не био свестан да је поезија као уметност језика феномен шири и виши од стиха и стихотворства.

Како год, све су чешће књиге стихова који би штампани *in continuo* били чиста проза, мање или више успела. Било би, у потрази за доказима, корисно прелистати песничке збирке из едиције „Поезија данас” – крштене вероватно по истом наслову књиге Александра Петрова из далеке 1980. године – коју издаје Повеља у Краљеву, данас незваничној песничкој престоници Србије. Издаваш, за илустрацију своје приче, само две неспорно вредне књиге из овогодишње продукције поменутог издавача (једна је двеста дванаеста, а друга двеста шеснаеста у дугом низу едиције) у којима њихови аутори, упркос разумљивој генерацијској и поетичкој раздаљини, показују упоредиву блискост у „орођавању” стиха са прозом на начин и у мери „неупадљивог мајсторства”, како би говорећи о Христићу рекао Лалић.

Ни у збирци Бојана Васића (1985), с насловом *Кројко*, ни у *Покојаном рџу* Дејана Илића (1961) нема ни једне једине риме, при чему првопоменути с апсолутном доследношћу избегава и строфички построј песме. Нигде ни у једног ни трага од било каквог милозвучја, док су им тзв. опкорачења такође слободна од било какве ритмичке функције. Чини ти се, штавише, да престројавањем у прозу њихови стихови не би ништа изгубили ни добили. Тематско-мотивске сличности су им, дакако, мале, мада их обојицу приближава прозном изразу склоност рефлексивно-есејистичком ставу – путописним и медитативним реминисценцијама (обично у суседству са „естетиком свакодневице”) на Рим, Равену, Дантеа, Тинторета, Де Кирика, Гетеа, Унгаретија, Песоу и Хандкеа, у Илићевом случају, или пак на раздаљине од Каспијских до Купрешких врата, те оне од Тукидида и Византије до Глине и Козаре, на Васићевој песничкој мапи и календару.

На самом крају и реч-две о крају ових бележака, који би морао наликовати некаквом закључку. Помишљаш, први пут у веку, како би можда било паметно да се у раду на оваквим списима најпре

напише закључак, као што паметни људи пишу увод својим расправама тек кад их окончају. Било како било, дугујеш признање евентуалном читаоцу да је ово штиво теоријски неутемељено и да му је избор грађе ближи статистичкој техници случајног узорка неголи истраживачки промишљенијем приступу теми. При свему, туђа и мучна недоумица чему оваква и слична мозгања кад се и дом и свет обрео у планетарном зловремену, предратном и ратном. Или нас донекле оправдава цинична истина да, како би рекао Лав Шестов, није улога филозофије да охрабрује него да узнемирује, те да отуд ни позвање поезије није друкчије. „Не, нисмо рођени да бисмо били / задовољни, нико нам то није / обећао.” Управо тако гласи завршетак једне песме Дејана Илића.

Август–септембар '25